

MY MOTHER'S TONGUE

By Jean-Baptiste PHOU

Translated by: Pham Ut Quyen, with support from Mekong Cultural Hub

TIẾNG MẸ ĐẸ

Từ khi biết nhớ chuyện, con đã luôn thấy mình bị vây bọc trong một biển ngôn ngữ. Nhà của chúng ta chính là một tòa tháp Babel thực sự nơi các loại tiếng khác nhau như Quan Thoại ... Quảng Đông ... Triều Châu... Hải Nam... và Khmer lần lượt được xướng lên. Con đã luôn thấy ngạc nhiên, làm sao bố và mẹ có thể chuyển qua lại giữa các ngôn ngữ dễ dàng đến thế.

Trong những thứ tiếng đó, Triều Châu – một phương ngữ miền Nam Trung Quốc – là thứ tiếng duy nhất mẹ truyền lại cho con. Có thể coi đó là tiếng mẹ đẻ của con, vì nó được chính mẹ truyền lại.

Bạn học: *Cậu biết tiếng Hoa, may thật đấy!*

J-B: *May gì mà may! Nhà tớ không nói tiếng Quan Thoại, chỉ nói một phương ngữ của tiếng Hoa thôi.*

Bạn học: *Vấn may, cậu có thể nói được nhiều thứ tiếng thì chả may là gì!*

Con lại không thấy may mắn.

Con thậm ghen tị với những đứa trẻ chỉ nói một thứ tiếng – thứ tiếng của cha mẹ họ.

Ở nhà, họ có thể nhờ người làm bài tập giúp và nói chuyện về tất cả mọi thứ.

Ở nhà mình, chúng ta chẳng mấy khi trò chuyện.

Chúng ta không thể nói được chuyện gì sâu sắc. Tiếng Triều Châu của con cũng chỉ ở mức sơ đẳng như tiếng Pháp của mẹ. Ở nhà, chúng ta chỉ nói một thứ ngôn ngữ tự chế, đứt quãng, chỉ nhà mình mới hiểu được.

Một thứ ngôn ngữ được tạo ra chủ yếu từ yên lặng.

Thế mà, vẫn có bao nhiêu điều con muốn hỏi mẹ.

Chẳng hạn bố mẹ của mẹ – ông bà ngoại của con – đến từ đâu? Con chưa bao giờ biết gì về họ.

Cuộc sống của mẹ trước khi đến Pháp ra sao? Vì khi rời Campuchia – quê hương của mẹ – mẹ đã là một người lớn rồi.

Và tại sao mẹ không bao giờ dạy tiếng Khmer cho con?

Thứ tiếng Khmer mà mẹ học ở trường, mà mẹ vẫn nghe hằng ngày trên đài, mà mẹ vẫn dùng để trò chuyện cả ngày với các chị em và bạn bè của mẹ.

Có lẽ con sẽ chẳng bao giờ có câu trả lời.

Vì con không có đủ vốn từ để hỏi mẹ tất cả những câu này.

Vốn từ ngữ ít ỏi mà mẹ truyền lại cho con còn không đủ để con nói chuyện với mẹ, nói gì đến việc tương tác với thế giới. Và vì thế, hệ thống trường học và tiếng Pháp đã dạy con những điều mẹ không thể. Tivi và sách vở lấp vào khoảng trống trong hiểu biết của con. Cái giá phải trả là tách rời con khỏi chính bản thân con, và chia cách mẹ khỏi con.

*

(Thông báo từ sân bay)

Khát khao những chân trời mới đưa con đi ngày càng xa. Biết tiếng Pháp thôi là chưa đủ. Con thấy mình thêm khát những từ ngữ mới, ngôn ngữ mới, những cách mới để nhìn ngắm thế giới. Vì thế con tiếp tục khám phá tất cả chỉ trừ một đất nước: Campuchia, quê hương của mẹ.

Mảnh đất chẳng bao giờ mẹ nói về, chỉ trừ những chuyện chết chóc và chiến tranh. Mảnh đất con đã trốn tránh, vì mẹ đã về đó để sống, và con không thể chịu được điều đó. Vì mảnh đất này dường như là gốc rễ của mọi sự thống khổ.

*

(Tiếng ồn trên phố)

Cho đến một ngày, khi đã trưởng thành, con cuối cùng cũng quyết định đặt chân đến nơi ấy. Cảm thấy mọi thứ vừa xa lạ, vừa gần gũi. Những âm thanh... mùi hương... màu sắc... Làm thế nào cơ thể con nhớ được những cảm giác mà con chưa bao giờ biết tới? Hay đó là vì mẹ đã truyền lại cho con, thậm chí chẳng cần dùng ngôn ngữ?

Con đã mất thời gian để trốn tránh. Giờ thì, con muốn hiểu mọi thứ quanh mình. Con muốn ngẫu nhiên bất cứ thứ gì có thể chạm tay vào, để thấy mình được gần mẹ và quê hương của mẹ hơn.

(Tiếng Khmer)

Nhưng để hoàn thành cuộc truy cầu này, con phải thấu hiểu được ngôn ngữ của quốc gia ấy. Nếu không, con người và văn hóa nơi ấy mãi mãi nằm ngoài tầm với của con. Thật khó tin, con bắt đầu học tiếng Khmer

*

J-B: *Em không biết đọc âm này.*

Cô giáo: *"a", "ă", "ei", "oă", "oe"... Âm này thuộc nhóm âm 'â'. Trong bảng chữ cái chỉ có 21 nguyên âm. Nhưng vì mỗi âm có hai cách đọc khác nhau, thành ra chúng ta có tổng cộng hơn 40 âm.*

Thật vô vọng.

Đó là một cuộc chiến với một thứ ngôn ngữ khó khăn không thể đánh vắn được.

Nào là âm ngắn, âm dài, âm câm, âm gió, âm đôi.

Nào là một đồng phụ âm loằng ngoằng.

Cô giáo: *Đọc theo cô: chnhoy chnhanh
chhlang chnhanh men chanh chhlonh*

Một thứ ngôn ngữ khó nắm bắt, con không tài nào nhớ được. Đây những từ vựng rắc rối, tinh vi vay mượn từ tiếng Phạn, tiếng Pali, tiếng Pháp... Chữ nghĩa cứ tuột khỏi con như con lươn trườn qua khe đá.

Một thứ ngôn ngữ không thể lĩnh hội, khó đến mức không thể đọc và viết. Chỉ học 74 ký tự trong bảng chữ cái dài nhất thế giới của nó vẫn là chưa đủ! Các phụ âm sẽ biến dạng còn nguyên âm có vô số cách phát âm khác nhau tùy theo các âm kết hợp với nó.

Cô giáo: *Ở đây, chúng ta có "kâ". Nếu thêm âm "a" vào sau nó, nó sẽ thành "ka". Những nếu đi với "kô" thì phải đọc thành "kea". Cùng một nguyên âm "a", trong nhóm đầu tiên thì đọc là "a", nhưng trong nhóm thứ hai nó sẽ thành "ea", vân vân. Trẻ con phải học thuộc lòng tất cả. Đây là phần khó nhất, ngay cả đối với người Campuchia.*

Dù con có cố gắng thế nào, các ký tự từ chối ở lại trong trí nhớ của con. Từ ngữ cứ mờ nhạt dần. Ngay cả lúc học đánh vần cũng có rất nhiều những quy tắc thể chỗ lẫn nhau.

Cô giáo: *Cho nên khi dạy những quy tắc này cho học sinh, tôi phải bảo các em rằng tất cả các biến thể đều đúng.*

Nhưng cuối cùng thì người ta cũng cần phải nghĩ thực dụng một chút: mục tiêu của một ngôn ngữ là để giao tiếp.

Chính xác! Mục tiêu của ngôn ngữ là để giao tiếp. Và nói chỉ đơn giản là việc lặp lại các chuỗi âm thanh học thuộc lòng theo đúng trình tự. Con đã học các thứ tiếng khác, và Khmer không phải là một ngoại lệ! Con quyết tâm chinh phục thứ ngôn ngữ bất trị này!

J-B: *chhlang chhnanh men chanh chhlonh*

Cuối cùng con đã cố kết nối được một câu tử tế.
Con háo hức muốn khoe với mẹ.

*

Hôm đó chúng ta đi ăn phở ở một khu buôn bán tại thủ đô. Con đã rất kích động. Để gây ấn tượng với mẹ, con đã đợi cho đến khi chúng ta ăn xong để gọi người phục vụ trẻ bằng tiếng Khmer: *Oun euy, som keut loy!*

Mẹ liền buột miệng nói: đó không phải là cách nói của chúng ta!

Giọng sắc lẹm như một lưỡi dao.

Mẹ luôn nhắc nhở mỗi khi con làm điều gì sai, mà chẳng bao giờ chỉ cho con cách làm đúng. Sau đó, con không bao giờ nói tiếng Khmer trước mặt mẹ nữa.

*

(Một ca khúc được lặp đi lặp lại)

Con xa lánh mẹ, quyết định rằng con không cần sự công nhận của mẹ nữa.

Bất chấp sự miễn cưỡng và bất bình của mẹ, con về định cư nơi mảnh đất của những nụ cười.

Mẹ cam đoan ở đây chẳng có gì.

Lúc nào mẹ cũng gay gắt như thế.

Nhưng con đã dần dần biến đất nước này thành của riêng mình.

Con chìm đắm trong ngôn ngữ của nó.

Nó xuyên qua con, vượt qua con, mê hoặc con và biến đổi những mối quan hệ của con với mọi người. Người Campuchia chúng ta là một đại gia đình. Không có một từ 'bạn' chung chung nào ở đây. Thay vào đó, người Campuchia dùng các cách xưng hô trong gia đình để gọi người khác.

Một hôm con tình cờ nghe được mẹ đang nói chuyện với dì và con hiểu được từng từ. Nó khiến con kinh ngạc. Lúc ấy con mới nhận ra mình đã *thấm thấu* được thứ ngôn ngữ này, thuộc nằm lòng tiết tấu của nó, và cuối cùng cũng có thể hiểu được một cuộc hội thoại.

(Bài hát "Champa Battambang")

*

Nhưng con vẫn không thể phát âm đúng. Để nói được đòi hỏi một nỗ lực bền bỉ. Con chỉ nói trong tình thế bắt buộc, hoặc khi con buộc mình phải nói.

Con thà tránh những khuôn mặt khó hiểu đầy chế giễu và bối rối.

Có người coi con là người nước ngoài, và khen con vì đã cố gắng nói tiếng của họ.

Có người lại coi thường một gã Campuchia là con nhưng lại từ chối nói tiếng mẹ đẻ của mình.

Chẳng ai coi con thuộc về họ.

Ngôn ngữ này sẽ chẳng bao giờ là của con. Đó là phần thiếu hụt trong con mà sẽ không bao giờ cảm thấy trọn vẹn.

Đó không phải là việc đơn giản lặp lại một chuỗi âm thanh thuộc lòng theo trình tự.

Mà là vấn đề của việc xác nhận danh tính người Campuchia của con – một danh tính luôn luôn bị nghi ngờ. Của việc xác nhận mối liên hệ giữa con với đại gia đình Khmer, khi gia đình riêng của chúng ta bị chia năm sẻ bảy. Của việc loại bỏ rào cản cuối cùng cái ngăn con trò chuyện với mẹ.

Vì giờ chúng ta đã có một tiếng nói chung để giao tiếp với nhau.

Cuối cùng con cũng biết sắp xếp các từ thành một câu hỏi để hỏi mẹ và để nghe mẹ trả lời.

Nhưng ngôn từ vẫn không tới.

(Bài hát "Champa Battambang")

*

Trong bốn năm qua, con đã sống ở đất nước của mẹ, Campuchia, nhưng ở một thành phố khác nơi mẹ sống. Con chỉ quan tâm tới Phnom Penh. Trong khi bố và mẹ dọn về Kampong Som, một thành phố ven biển. Không xa nơi mẹ từng lớn lên, nơi mẹ vẫn còn người thân và có thể tận hưởng niềm vui của cuộc sống. Mọi thứ ở đó khiến con ghê sợ, và chẳng mấy khi tới thăm.

J-B: *Dạ? Con đang bận.*

Khi bố và mẹ tới thăm thủ đô, mẹ muốn gặp con. Con tìm mọi lý do để thoái thác: quá mệt hoặc quá bận. Con không muốn mẹ trở thành một phần trong mối quan hệ mới chớm của con với Vương quốc này.

Nhưng sự thật là cả hai chúng ta đều đang sống ở đây và rằng con là người duy nhất trong bốn người con của mẹ đã trở về đây chẳng hề khiến chúng ta gần nhau hơn. Sự rạn nứt giữa chúng ta vẫn cứ ngày càng rộng thêm.

J-B: *Chuyện gì thế? Gì cơ?! Ở đâu? Con đến ngay.*

*

Sức khỏe vốn mong manh của mẹ bỗng chuyển biến xấu. Họ quăng mẹ trên cáng cứu thương qua hết phòng xét nghiệm này đến phòng xét nghiệm khác. Bác sĩ gọi chúng con. Ông ta làm mặt nghiêm trọng và nói những điều khủng khiếp: di căn, ung thư, vô phương cứu chữa... Chúng tôi không thể làm gì hơn, ông ta nói, và yêu cầu chúng con rời khỏi phòng ngay lập tức. Ông ta hướng dẫn chúng con cho mẹ tiêm morphin, và để mẹ ra đi.

Chúng con cố gắng còn nước còn tát, nhưng các bệnh viện công đều quá tải còn bệnh viện tư thì quá đắt đỏ. Bố tuyệt vọng. Ông muốn đưa mẹ về nhà và làm theo lời bác sĩ. Nhưng chúng con cuối cùng cũng đồng ý để mẹ ở lại thủ đô với một người bác. Suốt mấy ngày, trạng thái của mẹ chỉ luân phiên giữa mê sảng và hôn mê. Con ngồi ở tít một góc phòng chỉ biết dương mắt nhìn mẹ rên lên trong đau đớn.

Cho đến khi, đột nhiên, như được một sức mạnh ẩn giấu nào đó dẫn dắt, con quyết định tự mình xử lý các thủ tục. Con thuê những người chăm sóc mới và lao đầu vào cuộc chiến.

Con không còn xấu hổ khi nói tiếng Khmer trước mặt mẹ nữa. Ngôn từ như chảy ra từ miệng con. Nhưng mẹ có nghe thấy không? Cuối cùng, khi mẹ tỉnh lại, có thứ gì đó không ổn. Mẹ nói chuyện đứt quãng, gần như một đứa trẻ. Nhưng mẹ vẫn giữ nguyên khả năng chuyển đổi giữa các ngôn ngữ – một bằng chứng cho thấy mẹ chưa hoàn toàn mất trí.

Cho đến một lần, khi họ cố khiến mẹ ngồi dậy trên giường. Không biết vì sợ hay vì đau, hoặc là vì cả hai, mẹ kêu con tới giúp: *kone, chuy mak phong!*

Lần đầu tiên mẹ gọi con bằng tiếng Khmer. Gọi con là *kone*, con trai của mẹ. Từ mà con hằng mong mỏi được nghe sao vang lên kinh khủng thế – một dấu hiệu rõ ràng cho thấy mẹ đang yếu đi. Trừ khi cuối cùng mẹ cũng quyết định bỏ đi sự đề phòng mà để con bước vào. Con như đóng băng, không thốt nổi một lời.

Mẹ nằm liệt giường suốt bao ngày. Lịch trình hằng ngày của mẹ xoay quanh việc chăm sóc y tế, tập thể dục, mặc quần áo, ăn uống... Trong những lúc hiếm hoi khi mẹ tỉnh táo, mẹ gọi người bật đài lên, rồi yêu cầu được ở một mình.

*

(Tiếng đài phát thanh)

Con hoãn lại mọi kế hoạch – công việc hàng ngày, những tranh cãi của chúng ta – và đến bên giường mẹ mỗi ngày. Chúng ta hiếm khi nói chuyện. Sự im lặng, đã từng đè nặng trái tim con, giờ đây có cảm giác tự nhiên, gần như lành mạnh.

Thế rồi, một ngày nọ, mẹ tỉnh lại và lại bắt đầu nói chuyện. Mẹ cảm ơn vì những gì con đã làm, nói rằng con đã cứu mẹ. Lại một lần nữa, con không thốt ra lời.

Vị bác sĩ mới đưa ra một liệu trình mới. Có vẻ như hi vọng cuối cùng cũng tới. Mẹ sẽ cần tới Pháp để làm những xét nghiệm mà ở đây người ta không thực hiện được. Nhưng với tình trạng sức khỏe của mẹ lúc này, mẹ không thể bay. Ung thư di căn theo cấp số nhân, lan vào xương, vào nội tạng, tới da, và các tế bào của mẹ.

Con gái út của mẹ đi nửa vòng trái đất để đến bên giường mẹ. Tất cả mọi người đều về đây vì mẹ. Chúng con chạy đôn chạy đáo mãi không ngừng, tìm cách giúp mẹ ổn định sức khỏe đủ để lại có thể bay.

Trong khi đó, mẹ đi qua lại giữa hai bờ đấu tranh và đầu hàng, mạnh mẽ và mong manh.

Con cũng kiệt sức. Kinh sợ trước những ngày dài như vô tận, tình thế tàn khốc, những tranh chấp gia đình mãi không dứt... Con sợ mình bị cuốn vào vòng xoáy này. Nhưng làm sao con có thể phàn nàn, khi mẹ mới là người chịu đựng đau đớn? Bất chấp điều đó, con quyết định đã đến lúc phải rời xa mẹ: con sẽ đến Pháp, để lo cho bản thân và chuẩn bị để đón mẹ tới.

Trước khi nói lời tạm biệt với mẹ, con yêu cầu mọi người rời khỏi phòng. Con mong có được một cuộc nói chuyện thực sự với mẹ, nhưng mẹ vẫn bám lấy những lời nhạt nhẽo: ‘gửi lời chào cả nhà cho mẹ... nhớ gửi ảnh... tự chăm sóc bản thân nhé.’ Lúc ấy con nhận ra rằng con sẽ không nhận được gì hơn từ mẹ, rằng con đã chấp nhận mẹ là chính mẹ. Đáp lại mẹ, lần đầu tiên con thốt ra: ‘Tạm biệt mẹ. Con yêu mẹ.’

*

(Thông báo ở sân bay)

Con hiện đã trở lại Paris – thành phố con từng gọi là nhà. Đã hai năm kể từ lần cuối cùng con đặt chân đến đây. Con gặp bạn bè, đi chơi và thấy mình như hồi sinh. Và con thấy tội lỗi vì đã tận hưởng tất cả những điều đó.

Con chuẩn bị để đón mẹ tới – điều có thể xảy ra bất cứ lúc nào. Giường bệnh đã sẵn sàng, lịch trình đã lên sẵn. Tất cả những gì mẹ cần làm là khỏe lại và lên máy bay.

*

(Cầu nguyện)

Nhưng vào ngày kiểm tra trước khi lên đường, mẹ đã không tỉnh dậy. Đêm đó, một động mạch trong não của mẹ đã vỡ.

Nếu mẹ sống thêm vài ngày nữa, phải chăng chúng sẽ cứu được mẹ khi đưa mẹ đến Pháp? Hoặc có lẽ, thời khắc của mẹ đã tới và mẹ muốn được trút hơi thở cuối cùng ở quê nhà?

Đêm đó, di hài của mẹ được đưa về Kampong Som. Cả gia đình không thể về đông đủ vì đại dịch, chúng con tổ chức đám tang ở cả hai châu lục.

*

Nhà sư: Toàn thể gia quyến, bà con lối xóm và thân bằng cố hữu xin nói lời tiễn biệt bà đến nơi an nghỉ cuối cùng. Sự ra đi của bà để lại nỗi đau khôn cùng và niềm tiếc thương vô hạn trong trái tim những người ở lại. Nhưng chúng con cầu nguyện cho người đã khuất sự khởi đầu ở thế giới bên kia – nơi tràn ngập hoan hỉ và bác ái. Đợi người như bóng câu qua cửa sổ. Nam mô A Di Đà Phật, lay Đức Phật đưa bà tới Tây Thiên cực lạc.

(Cầu nguyện bằng tiếng Khmer).

Tang lễ kết thúc. Xin chân thành cảm tạ bà con cô bác, thân hữu gần xa.

*

Lang thang qua những con phố Quận 13, con tìm kiếm những mùi vị, những âm thanh, những ký ức thời thơ ấu, những kỷ niệm về mẹ, về những khoảnh khắc giản đơn, hạnh phúc. Con thấy mình lâng lâng. Con không còn biết mình đang ở nơi nào. Mọi thứ xung quanh đều nhạt nhẽo, viễn vông và phi lý.

*

Mặt đất không có nơi neo đậu. Đất mẹ đang vẫy gọi. Đó là nơi con muốn mình cắm rễ. Mặc dù mẹ đã tìm mọi cách đẩy con đi – để bảo vệ con khỏi mẹ sao? Con không biết. Giờ mẹ đã ra đi, mang theo tất cả những bí mật và huyền bí với mình. Khi con khóc thương mẹ, con cũng khóc cho cả những lời đáp con sẽ không bao giờ có được cho các câu hỏi của mình.

*

(Tế lễ bằng tiếng Triều Châu)

Khi lệnh phong tỏa được nới lỏng, con đặt chân tới ngôi nhà nhỏ bên bờ biển của mẹ vừa kịp để cùng bố và em gái út tổ chức lễ bảy bảy bốn chín ngày cho mẹ. Theo truyền thống của người Hoa, đây là thời điểm linh hồn người đã khuất rời khỏi trần thế mãi mãi để đi về thế giới bên kia.

(Trò chuyện bằng tiếng Khmer)

Chúng con làm lễ cầu nguyện và đốt vàng mã tất cả những thứ đồ sẽ theo mẹ về thế giới bên kia: nhà, xe, tiền giấy...

Khi những ngọn lửa nhảy múa, khói bốc lên nghi ngút. Chắc hẳn chúng sẽ chạm tới được mẹ, dù lúc ấy mẹ có đang ở đâu.

*

Con tiếp tục hành trình của mình trên quê hương của mẹ – giờ cũng là quê hương của con. Những ngôn ngữ mẹ từng nói – trong đó có tiếng Khmer – giờ cũng trở thành ngôn ngữ con. Di sản vẫn sống trong con, bất kể con đạt được nó bằng cách nào.

Kỉ niệm về mẹ được lưu giữ.

Cũng như giọng nói của mẹ vẫn tiếp tục vang lên.

Con không thể nghe ra ngữ điệu của nó.

Nhưng bất kể lúc nào, với những lời mẹ nói, với ngôn ngữ của mẹ – của chúng ta – mẹ đang nói những điều quan trọng nhất.

*

Mẹ: J-B à. Mẹ đây. Hôm nay mẹ đang ở Phnom Penh. Bố muốn hỏi con có rảnh để ăn tối với bố mẹ không? Gọi lại cho mẹ nhé.

Mẹ: J-B à. Lâu lắm rồi mẹ không được gặp con. Mẹ nhớ con.

Mẹ: J-B... mẹ vẫn nhớ hôm nay là sinh nhật con. Chúc mừng sinh nhật con yêu. Tối nay con có tổ chức gì không? Mẹ yêu con nhiều!